

*С.І. Денисенко*

*аспірант*

*(Український державний університет*

*фінансів та міжнародної торгівлі*

*(Науковий керівник доцент, к.ю.н.*

*Голубева В.О.)*

## **Міжнародно-правові аспекти діяльності спільних ВЕЗ на шляху розвитку міжнародної економічної інтеграції**

**Ключові слова:** *Вільна економічна зона, економічна інтеграція, іноземні інвестиції, митні та податкові пільги.*

Економічна політика включає різноманітні заходи структурного, інвестиційного та організаційного характеру, які повинні здійснюватися, комплексно доповнюючи один одного. Одним з найважливіших елементів економічної політики вже не тільки на внутрішньодержавному, а й на міжнародному рівнях є вільні економічні зони, які десятки років успішно функціонують за кордоном, однак у нашій державі, протягом останніх кількох років, ми можемо простежити їх важке становлення.

Актуальність вивчення міжнародно-правових аспектів діяльності ВЕЗ підтверджується практикою становлення і процесу розвитку вільних економічних зон в усьому світі. Саме феномен ВЕЗ, як ефективною і неординарною формою господарювання в більшій ступені сприяв міжнародній економічній інтеграції та розвитку нових форм інвестиційної діяльності.

Перелік питань і проблем щодо юридичної бази створення та функціонування спільних ВЕЗ, як специфічного інституту інвестиційної діяльності та міжнародної економічної інтеграції, досить широкий, і хоча вже протягом приблизно десяти років перебуває під пильною увагою іноземних та вітчизняних вчених таких, як Сандаровський К.К., І.Дахно І.І., Богуславський М.М., Богатирев А.Г., Борисов К.Г., Гудерієв М.С.Іванченко В.В., Нешатаєва Т.Н. та інші, однак проблеми правового регулювання

створення та діяльності спільних ВЕЗ ще досить довгий час будуть предметом вивчення і наукових досліджень.

Слід особливо відзначити практичну відсутність у вітчизняній правовій літературі фундаментальних праць, що стосуються проблематики спільних ВЕЗ. Досить часто зустрічаються в періодичній пресі та учбових підручниках роботи, які як правило, містять інформацію ознайомчого характеру, однак в них не проводиться серйозний системний правовий аналіз проблематики інституту спільних ВЕЗ.

Метою даного дослідження є вивчення досвіду створення та функціонування спільних ВЕЗ, як особливих, нехарактерних форм підприємницької діяльності, як фінансово-виробничих комплексів вищого порядку, які спрощують проведення митних процедур, при розміщенні товарів в цих вільних зонах, та залучають іноземні інвестиції.

Встановлення певних закономірностей та особливостей правового регулювання діяльності спільних ВЕЗ дозволить не тільки виявити як позитивні, так і негативні сторони досліджуваного явища, систематизувати наявний досвід, але в той же час дозволить використовувати їх з метою практичного застосування, що надасть уникнути найбільш характерних помилок.

Однією з основних особливостей вільної економічної зони (далі - ВЕЗ) є саме те, що вони, функціонуючи на національному, внутрішньодержавному рівні, можуть у більшій мірі спрямовані на міжнародне співробітництво і поділ праці, що передбачає переважне міжнародно-правове регулювання інвестиційної та підприємницької діяльності у ВЕЗ, хоча самі зони, як правило, створюються на підставі нормативно-правових актів національного законодавства.

Однак, спочатку спробуємо провести аналіз самого поняття «вільна економічна зона». Так, конференція ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД) підготувала у 1975 році доповідь на тему, в якій так визначається вільна зона: «Анклав на національній митній території, що звичайно розміщений

поблизу від міжнародного морського порту або аеропорту, в який без митних формальностей поступає обладнання та інші товари іноземного походження. Ця імпортована продукція переробляється у зоні, а потім експортується поза зоною без втручання митних властей держави зони».

Як зазначає Сандаровський К.К. за останні два десятиліття роки у світовій практиці та відповідно і в літературі спостерігається справжній бум навколо того, що найчастіше іменується вільною економічною зоною (ВЕЗ), хоча в основі цього поняття лежить зазначене вище визначення вільної зони. Ключовим словом є «вільна» - вільне перш за все від нарахування та стягнення мита при ввезенні, вивезенні та транзиті товару та звільнена від митних формальностей взагалі. [6, с.94]

У міжнародно-правовій практиці "вільна зона" означає частину території держави, в межах якої розміщені на ній товари, як правило, розглядаються як такі, що знаходяться за межами митної території настільки, наскільки це стосується ввізних мит та податків, і які не є предметом звичайного митного контролю. Це визначення було зазначено у спеціальному додатку D Розділу 2 оновленої Міжнародної конвенції про спрощення і гармонізацію митних процедур 1973р., яка є основним документом, що визначає на міжнародному рівні правові стандарти щодо створення та функціонування вільних економічних зон. [5]

Спочатку вільною економічною зоною (ВЕЗ) вважалася особлива територія великого морського порту або прилягаючого до них району, що виділена з митної території держави для вільного і безмитного ввезення та вивезення іноземних товарів. Так, наприклад, статус "вільних портів" мали Ліворно (1547 р.), Генуя (1595 р.), Венеція (1661 р.), Марсель (1669 р.). На території Росії - Одеса (1817 р.), Владивосток (1862 р.), Батумі (1878 р.).

Деякі порти мають статус "вільний порт" і в наші дні. Наприклад, у Швейцарії - це Букс, Женевський вільний порт, Лозаннський вільний порт, в Бразилії - Манаус, в Румунії - Суліна та ін. У них товари зберігаються на складах необмежений або обмежений термін, а потім поставляються на

внутрішній ринок даної держави зі сплатою мита або вивозяться без сплати мита за кордон [2].

Цілі створення ВЕЗ варіюються в широких межах залежно від економічних, соціальних, іноді політичних умов тієї чи іншої держави.

Вільна економічна зона є частиною суверенної території приймаючої держави. Звідси випливає, що ВЕЗ знаходиться під національною юрисдикцією цієї держави, якою на цих територіях вводяться особливий пільговий митний, податковий, валютний, трудовий, адміністративний та інші види режимів і створюються привабливі умови для інвестування іноземного капіталу. Правове регулювання в цих районах, як і на території приймаючої держави в цілому, здійснюється як на рівні внутрішнього законодавства, так і на рівні міжнародних договорів, таких, наприклад, як договори з митних та податкових питань, про взаємне сприяння та захист іноземних інвестицій та ін. У світовій практиці на рівні внутрішнього законодавства діяльність вільних економічних зон базується на спеціальних нормативних правових актах. Це може бути або окремий самостійний закон, або положення про зони, або ж поєднання окремого закону про зони з положеннями про них, що визначають цілі створення зони, стратегію її розвитку, органи управління, інші питання, пов'язані з створенням та діяльністю ВЕЗ.

Необхідно також зазначити, що митний режим у вільних зонах припускає, що її господарюючі суб'єкти не сплачують мита та податків за зовнішньоторговельними операціями при імпорті, експорті та реекспорті товарів, що є значним спрощенням митних процедур під час їх переміщення через митний кордон. Ці пільги аж ніяк не виключають того, що інші держави, так само як і сама приймаюча держава, можуть ввести мито на імпорт товарів, що ввозяться з вільної зони. Точно також і вітчизняні, виробники, що експортують свої товари в зону, керуються правилами регулювання експорту, що діють на національній території.

Для будь-якої держави світу, яка намагається заохотити розвиток зовнішньої торгівлі є шлях надання деякого полегшення у сплаті імпортних

мит та податків стосовно товарів, що ввозяться на частину території, де вони звичайно розглядаються як товари, що знаходяться поза митною територією. Ввезені таким чином товари не підлягають звичайному митному контролю.

Можна розрізнити комерційну та промислову вільні зони. У комерційних вільних зонах з товарами здійснюються операції що пов'язані із збереженням товарів, поліпшення їх упаковки або товарних якостей, або для підготовки їх до відвантаження. У промислових вільних зонах дозволяється переробка товарів.

Як було зазначено вище з метою економічної інтеграції ВЕЗ створюються зараз в різних державах. Так, у світі існує понад 800 вільних економічних зон, як у розвинутих країнах, так і в країнах, що розвиваються. На ці осередки підприємництва припадає 8% загального світового торгового обороту, що становить дуже високу питому вагу. У державах, що розвиваються, нараховується близько 300 вільних економічних зон. Тут зайнято майже 3 млн. осіб, а експортний прибуток становить майже 15 млрд дол. США. Тільки у Сполучених Штатах Америки існує близько 200 вільних економічних зон, до складу яких входять деякі частини територій Нью-Йорка, Чикаго, Сан-Франциско, Бостона і багатьох інших міст. Особливістю вільних зон США є підвищення підприємцями додаткової вартості товарів за відсутності мита та інших податкових зборів. Подолання кризового стану багатьох регіонів Великобританії і Франції стало можливим завдяки створенню вільних економічних зон. Ці зони поширені в індустріальних країнах Тихоокеанського регіону: Південна Корея, Тайвань, Сінгапур, Гонконг та інших. Серед країн, що розвиваються, вільні економічні зони найбільше поширені в Мексиці, Шрі-Ланці, Ямайці, Тринідаді і Тобаго, Гані, Об'єднаних Арабських Еміратах. У багатьох вільних зонах відбувається процес інтеграції, коли вся територія країни поступово перетворюється у таку зону. Наприклад, острів Маврикій і Шрі-Ланка є, по суті, великими вільними економічними зонами. Активними прихильниками таких економічних зон нині є уряди Китаю, Угорщини і Польщі. Міжнародний досвід діяльності названих зон підтверджує той факт, що темпи розвитку такої території, рівня життя і прибутки населення їх значно вищі, ніж на

сусідніх територіях держави[1].

Питання розвитку ВЕЗ в державах колишнього СРСР на даний час також є дуже актуальним. Зручне географічне розміщення Росії між західною та східною цивілізаціями сприяє формуванню головної євразійської комунікації між заходом та сходом. У найближчому майбутньому пріоритетним буде створення транспортних коридорів між західноєвропейським та азійсько-тихоокеанським центрами економічного і технологічного розвитку. Залежно від геополітичної обстановки в Євразії основні транспортні коридори між Західною Європою та Азійсько-Тихоокеанським регіоном можуть пройти через Росію, Україну, держави Чорномор'я та Близького Сходу [3]. За сприятливої ситуації може бути сформовано одночасно декілька напрямів, що також в свою чергу вимагають створення спільних вільних економічних зон.

Виходячи з викладеного вище, можна зазначити, що працювати ефективно держави колишнього СРСР можуть за участю Росії та її величезними ресурсами та ринком. У першу чергу це вигідно як самій Росії так і державам колишнього СРСР – як в плані залучення до процесу міжнародної економічної інтеграції, так і для зміцнення відносин з сусідніми державами.

Дуже цінний для держав колишнього СРСР є досвід ефективного і широкомасштабного використання ВЕЗ в схожих умовах має Китай. У цій державі вільні зони стали одним з найважливіших чинників економічного реформування, залучення великих іноземних інвестицій, регіонального розвитку. Так наприклад російська участь в китайських ВЕЗ на взаємоприйнятних умовах вигідна для обох країн, воно полегшується їх географічною близькістю, та ресурсами які їх доповнюють.

Створення спільних або використання прикордонних ВЕЗ з суміжними державами ближнього і дальнього зарубіжжя здатне стимулювати розвиток прикордонної торгівлі, реалізацію великих спільних проектів на основі використання сировинних ресурсів і виробничих потужностей будь яких держав у тому числі і держав колишнього СРСР.

У цьому зв'язку хотілося б відзначити обговорюваний в науковій

літературі так званий Міжнародний інвестиційний проект «Єврагейт» (Євразійські ворота) в основі якого лежить стратегія розвитку вільних економічних зон на пострадянському просторі [4].

Міжнародний проект «Єврагейт» створювався з метою практичної реалізації політики відкритої економіки на пострадянському просторі, прискорення оборотності торговельного, промислового та фінансового капіталу на основі поєднання політики лібералізації міжнародних економічних відносин та протекціонізму вітчизняному підприємництву.

У зв'язку з цим одними з напрямків діяльності даного проекту є:

- реалізація пострадянськими державами проектів створення вільних економічних зон різних типів;
- виробництво конкурентоспроможної продукції на основі створення технологічних циклів спільного підприємництва, залучення змішаного капіталу та високих технологій.

Вигідне геополітичне становище Росії сприяє світогосподарській інтеграції та використанню природних ресурсів при створенні відповідної інфраструктури. У разі згоди колишніх держав СРСР можуть стати спільними вільними зонами такі важливі великі об'єкти, що опинилися за кордоном в результаті розпаду СРСР, як космічний центр в Байконурі (Казахстан), Новоталлінський порт (Естонія), деякі чорноморські порти (Одеси та Поті), порти на Каспії (Баку, Красноводськ).

Великі перспективи має реалізація здійснення планів створення багатобічних зон, наприклад таких як російсько-китайсько-корейської у гирлі річки Туманган<sup>1</sup>. Ця спільна ВЕЗ обіцяє стати великим транспортно-промисловим та торговельним центром міжнародного значення на Тихому океані. Подібні спільні зони можуть бути створені на Кольському півострові і в Приазов'ї або Причорномор'я за участю ряду сусідніх держав.

На думку експертів, відмінні перспективи має «Шерризна» - російська копія ірландського аеропорту «Шеннон». Солідні кошти, виділені на

---

<sup>1</sup> Стаття проєкт «Туманган» [Електрон. ресурс]. – сайт Туманган.

облаштування прилеглої до міжнародного аеропорту «Шереметьєво» території, масштабної роботи зі створення загальної інфраструктури, складського терміналу господарства та експортно - орієнтованих виробництв у поєднанні з детальним економічним обґрунтуванням проекту - все це обіцяє успіх. Що може спричинити за собою створення аналогічних зон в інших аеропортах.

Перспективи спільних міжнародних ВЕЗ що створюються «Туманган» (Російська Федерація, КНР, Південна Корея), «Тамань - Керч» (Російська Федерація, Україна) також досить хороші. Їх проекти поки перебувають у стадії узгодження та техніко - економічного обґрунтування. Майбутні зони територіально компактні і на початковому етапі подаються у вигляді великих транспортно - перевалочних вузлів, що покликані забезпечити вигідне, з точки зору податкових та митних пільг, перекидання вантажів за найкоротшими експортно - імпорними напрямками.

Як зазначалося вище, правове регулювання ВЕЗ здійснюється як правило внутрішнім національним законодавством держави у якій розміщуються ВЕЗ. З метою розвитку створення спільного формування вільних зон необхідно в національних законах про ВЕЗ передбачати можливість та порядок формування спільних зон. Найбільш простою формою створення спільної ВЕЗ на початковому етапі є надання в оренду територій та об'єктів у вільній зоні іншій держави на тривалий період з певними правами орендаря. Орендарями можуть виступати як держава, так і його юридичні та фізичні особи - суб'єкти цивільного права, що керуються законами та правилами, які встановлені державою, в якій розміщена вільна зона, та її адміністрацією.

Для створення спільної вільної зони необхідне укладання міждержавної угоди, яка б визначала умови та порядок її створення. Розподіл пов'язаних з цим витрат та робіт, формування органів спільного управління. Можливе застосування різних внесків сторін до організації та функціонування спільної міжнародної ВЕЗ.

Найбільш типовий змішаний порядок створення спільних ВЕЗ, коли пов'язані з цим міждержавні відносини регулюються угодою відповідних держав, а всі підприємницькі відносини - договорами (контрактами)



відповідних суб'єктів господарювання. Останні в необхідних випадках можуть створювати спільні організації та підприємства з участю також осіб з третіх держав.

Відносно кожного окремого випадку, залежно від конкретних обставин можуть використовуватися різні шляхи формування та функціонування спільних ВЕЗ. Однак, доцільніше починати з найпростіших орендних відносин, а потім переходити до більш складних, які б забезпечували більш повну сумісність.

У специфічних випадках, особливо щодо спільних ВЕЗ, які створюються державами СНД, можливі інші форми таких вільних зон. Які обумовлюються виключно тісними відносинами цих держав.

У зв'язку з цим безсумнівний інтерес складають матеріали міжнародної конференції, що присвячені створенню спільних зон. Ця конференція відбулась у Москві в 1996 році в межах міжнародної Асоціації розвитку вільних економічних зон. (МАРСЕЗ). В ній зазначалося, що вирішення проблеми полягає у кардинальному коригуванні всієї політики становлення ВЕЗ [7].

На становленні та розвитку вищезазначених перспективних зон негативно позначається відсутність єдиного законодавства про спільні ВЕЗ.

В даному випадку МАРСЕЗ рекомендує, що поряд з основним рамковим законом доцільно мати ще й цілу систему законодавчо затверджених положень, можливо, навіть законів прямої дії відносно кожної вільної зони, які б враховували специфіку природних умов, географічне положення та ступінь економічного розвитку. МАРСЕЗ вважає, що необхідно в найближчий час переглянути всі старі документи, скасувати ті, що суперечать новому національному законодавству та міжнародно-правовим нормам. При цьому важливо досягти стабільної законодавчої бази, яка б виключала практику перегляду статей та окремих положень.

Необхідна координація у виробленні єдиних правил з ключових питань функціонування ВЕЗ, у лобіюванні їхніх інтересів в уряді та парламенті, що є загальноприйнятою світовою практикою.

У документах зазначеної вище міжнародної конференції щодо вільних зон були розглянуті основні принципи створення та правового режиму

міжнародних (спільних) ВЕЗ за участю Росії на держав СНД. Включаючи питання управління та майнових прав. Зазначалося, що можливі різні варіанти створення міжнародних ВЕЗ, зокрема:

- використання в межах кордонів міжнародної вільної зони обмеженої території двох та більше держав із закріпленням їх статусу та положення про таку спільну ВЕЗ у міжнародному договорі, що дає право на здійснення на цій території спеціальним колегіальним органом управління спільних господарських проектів та високоефективних торгово-економічних заходів в інтересах держав - учасниць ;

- виділення двом або більше державам обмеженої території для організації національних субзон, що об'єднані у відповідності з міжнародним договором цих держав, з метою створення спільної ВЕЗ із загальним керівництвом і загальним господарсько-правовим режимом діяльності підприємств на території будь-якої субзони, що входить в міжнародну ВЕЗ;

- використання в якості пайової вклади у спільну ВЕЗ території однієї держави і майна іншої держави з наданням цим внескам статусу власності що спільно використовується та управляється згідно укладеного цими державами міжнародного договору.

Управління міжнародної ВЕЗ може здійснюватися спільним органом, що створюється на паритетних засадах з повноважних представників сторін. Повноваження та порядок діяльності спільного органу визначаються міжнародним договором про створення спільної ВЕЗ. Цьому спільному органу вона і підзвітна з усіх питань своєї діяльності. Не виключається, однак, створення у ВЕЗ спеціальної господарської організації з управління поточними операціями в зоні, що функціонує під контролем її спільного органу управління.

У протоколі міжнародної конференції також зазначалося, що: чистий прибуток про діяльність спільної ВЕЗ може згідно з умовами міжнародного договору про її створення або ділитися порівну між сторонами, або розподілятися пропорційно майновому внеску сторін щодо облаштування зони. Або пропорційно торговельному обороту ВЕЗ, що припадає на кожну зі сторін, або в поєднанні зазначених вище принципів;

Право що регулює операції у вільній економічній зоні, включаючи

порядок вирішення спірних питань, визначається міжнародним договором про спільні ВЕЗ з урахуванням принципів міжнародного права. Це не виключає створення за таким договором спеціальної процедури арбітражного розгляду за вказаними спорами, або відсилання для вирішення цього питання в той чи інший міжнародний орган.

Хоча проблема регламентації спільних міжнародних зон поки тільки в стадії становлення, немає сумнівів, що в найближчому майбутньому вона знайде своїх прихильників та розробників

Виходячи з викладеного вище, необхідно зазначити, що вільні економічні зони як реалія міжнародної економічної інтеграції перестали бути екзотичним інститутом окремих держав та регіонів. Минулий період підтвердив життєздатність та перспективність інституту ВЕЗ (в різних його модифікаціях) як на національному, так і на міжнародному рівнях. Разом з тим до цього часу дане явище міжнародної економічної діяльності не має правового регулювання, що відповідає потребам інституту ВЕЗ що швидко розвивається. Затвердження та функціонування ВЕЗ в кожній окремій державі, як правило, визначається комплексом міжнародно - правових та національних актів, що діють в даній державі, і якимось чином зачіпають ті чи інші сторони діяльності як самих ВЕЗ, так і інвестиційної та підприємницької діяльності в них.

Цілком очевидно, що ВЕЗ, що діє, в першу чергу, як інститут національної економіки різних за ступенем економічного розвитку держав, тим не менш, є більшою мірою інтернаціональним елементом міжнародної економічної діяльності, результатом інтеграції та кооперації на міжнародному рівні, що набуває все більшої актуальності у зв'язку з очевидною глобалізацією міжнародної економіки. У наявності взаємозалежність і взаємодоповнюваність міжнародних та національних норм права, що регулюють діяльність ВЕЗ і визначають тенденції їх розвитку.

Доводиться констатувати, що інститут ВЕЗ, де-факто став реалією міжнародної економічної інтеграції як одна з найбільш прогресивних форм іноземних інвестицій, до цих пір не має необхідного комплексу міжнародних

нормативно-правових документів які б регулювали цей аспект міжнародно-економічної діяльності. Відсутність комплексу імперативних і диспозитивних правових норм, аналогічних регулюванню міжнародної торгівлі в межах СОТ не тільки не сприяє розвитку інституту ВЕЗ, як ефективного інструменту залучення іноземних інвестицій, технологій та управлінського досвіду, але і може привести до негативних наслідків.

Вивчення практики свідчить про те, що ВЕЗ, як специфічний інститут міжнародної економічної діяльності вимагає наявності в кожній конкретній державі та регіоні сприятливого інвестиційного клімату, який в першу чергу забезпечується міжнародними зобов'язаннями приймаючої сторони і певної внутрішньополітичної стабільності. У цьому зв'язку вкрай важлива участь приймаючої держави в основних міжнародних конвенціях, що регулюють міжнародну економічну діяльність і сприяють міжнародному співробітництву в цій галузі.

#### **Список літератури:**

1. Барчан Г. Функціонування вільних економічних зон у ринковій економіці [Електрон. ресурс]. // сайт Журналу інтелектуальної еліти «Персонал» №9/2006. Режим доступу: <http://personal.in.ua/article.php?id=360>
2. Дерюгина С.В. «Правовые аспекты понятия «свободная экономическая зона» Государство и право.-1997,-№5.- С. 115-121.
3. Дергачев В.А. Геополитика. – Київ: ВИРА-Р, 2000. – 448 с.
4. Дергачев В.В. «Стратегия СЕЗ в постсоветском пространстве (проект ЕВРАГЕЙТ)». Известия русского географического общества. Спб., т.127, вып.4, с.27-34
5. Міжнародна конвенція про спрощення й гармонізацію митних процедур від 18 травня 1973р. [Електронний ресурс].- офіційний сайт <http://zakon1.rada.gov.ua>. - Режим доступу : [http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995\\_643](http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_643)
6. Сандаровский К. К. Международное таможенное право: Учебник. – 3-е изд., стер. – К.: О-во «Знання», КОО, 2002. – 461 с.
7. Швыдак Н.Г. Совместные международные СЕЗ. Ж. «Адвокат», №10, 1998. с. 69-73

## РЕЗЮМЕ

В статье исследуется создание и функционирование совместных Свободных Экономических Зон, которые содействуют международной экономической интеграции и развитию новых форм инвестиционной деятельности.

SUMMARY перевод резюме на английский язык

In article creation and functioning of joint Free Economic Zones which promote the international economic integration and development of new forms of investment activity are investigated.

Денисенко, С.І. Міжнародно-правові аспекти діяльності спільних вільних економічних зон на шляху розвитку міжнародної економічної інтеграції [Текст] / С.І. Денисенко; наук. кер. В.О. Голубева // Вісник Академії адвокатури України. – 2012. – №1 (23). – С. 203-209.